

Eponímia mèdica catalana. Joan Navés i Janer: la prova de Navés

Elena Guardiola, Josep-Eladi Baños

Facultat de Medicina. Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya. Vic; Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Barcelona.

L'epònim

Prova de Navés. Maniobra per a explorar el menisc extern. Es coneix també com a maniobra de Navés o signe de Navés¹⁻³. Es col·loca el pacient assegut, amb l'extremitat sana en angle recte i la lesionada flexionada de manera que el taló descansi en el terç inferior de la cuixa sana (flexió i adducció); s'agafa amb una mà el coll del peu de la cama lesionada i amb l'altra mà es pressiona amb el polze la interlínia externa que queda molt oberta. Fent moviments de flexoextensió del peu i, al mateix temps, adducció i abducció (en ventall) a la cama, amb el polze notarem la propulsió i la desaparició del menisc extern en la interlínia (ball del menisc extern). El pacient experimenta un dolor molt intens en els casos en què hi ha lesió del menisc extern².

Joan Navés i Janer, l'home

Joan Navés i Janer (Figura 1) va néixer el 28 de gener de 1914 a Viladrau⁴⁻⁶, on el seu pare era mestre; després, la família, seguint la feina del pare, es va traslladar a Sitges i finalment a Barcelona. El 1929 acabà el batxillerat⁷. Aconsellat i seguint les passes del seu pare, estudià magisteri i va obtenir el títol de mestre el 1932^{5,8,9}. Però abans d'acabar aquests estudis, amb divuit anys, començà els estudis de Medicina i els compaginà, per pagar-se els estudis, amb la que seria una brillant carrera esportiva com a futbolista: fou porter del Badalona (1933-1936) i del Reial Club Deportivo Espanyol (1936-1940), amb el qual guanyà el Campionat d'Espanya l'any 1940^{6,10,11}.

Durant la carrera va ser alumne intern en diferents càtedres; a la de cirurgia va ser-ne de 1931 a 1936. Per la seva habilitat com a dibuixant, el professor Pedro i Pons li encarregava dibuixos de caràcter mèdic^{5,8}. Quan va començar la Guerra Civil encara no havia acabat els estudis de medicina, però ràpidament es va incorporar a l'Hospital Clínic per ajudar en tot el que fos

FIGURA 1. Joan Navés i Janer (1914-1997) (Font: Col·legi de Metges de Barcelona)

possible⁸. El 31 d'agost de 1936 es va allistar i l'endemà es va incorporar a la columna de la FAI denominada "Los Aguiluchos"^{6,8}. Mentre estava a Huerrios (Osca), el seu primer destí, va aconseguir viatjar a Barcelona per examinar-se el mes de novembre de les assignatures que li quedaven. Les aprovà i es va poder col·legiar el maig de 1937, al Col·legi de Metges a Barcelona^{5,6,8}; el mateix mes passà a formar part del Sindicat de Metges de Catalunya¹².

Durant la guerra, i com a metge al bàndol republicà amb diferents responsabilitats, va estar en molts fronts: a l'Aragó, a Huerrios i Barbastre^{13,14} (Osca) —*El Mundo Deportivo* va dedicar-li un article-entrevista el novembre de 1936¹⁵ (Figura 2)— i a La Puebla de Híjar i Alcanyís (Terol), i a Catalunya, a Gandesa, Móra la Nova, El Pinell de Brai, Tivissa i Ulldemolins (Tarragona), a Igualada, Manresa i Montserrat¹⁶⁻¹⁸ (Barcelona), a La Seu d'Urgell (Lleida) i a Ribes de Freser i Banyoles (Girona)⁶. Va ser condecorat per la seva dedicació durant la guerra; durant aquest període va realitzar més de 2.000 intervencions quirúrgiques i un nombre incommptable de reduccions de fractures⁵.

Correspondència: Elena Guardiola
Barcelona
Adreça electrònica: elenaguardiola.eg@gmail.com

FIGURA 2. Joan Navés (dreta) a Huerrios, al front d'Aragó, amb el periodista M. Vives d'*El Mundo Deportivo*, el mes de novembre de 1936¹⁵

Acabada la guerra tornà com a presoner a Barcelona. Mentre estava pres, seguí treballant com a metge dels presos en requerir-ho els "nacionals"⁸. Gràcies que era jugador de l'RCD Espanyol no va patir grans represàlies⁶ i amb aquest club jugà les dues primeres jornades de la Lliga a primera divisió; però a finals de 1939 fou sancionat amb un any de suspensió federativa per la seva actuació durant la Guerra Civil (la mateixa sanció que va rebre Ricardo Zamora; però lluny dels sis anys de suspensió que van patir alguns jugadors)¹⁹. El 28 d'octubre de 1940 un tribunal militar el va exonerar de qualsevol culpa, reconeixent que els seus antecedents eren immillorables i que la graduació militar en l'exèrcit republicà era deguda a la seva condició de metge^{5,8}. Tot i això, fou enviat a fer el servei militar a Màlaga¹¹, on jugà al Malacitano (1940-1941), camuflat amb el nom de *Juanito*, i al Club Deportivo Màlaga (1941-1942). Va estar també un temps a Pamplona, on entrenà amb l'Osasuna. Després de passar per aquests equips, es retirà i tornà a Barcelona, on el 1944 organitzà els serveis mèdics de l'RCD Espanyol, essent el cap d'aquests serveis durant 36 anys^{4,10,20}. Navés, que es definia com a "metge exfutbolista", explicava que durant sis anys havia compaginat la seva carrera esportiva com a futbolista amb la de metge ("Yo cobrava por jugar al fútbol y curaba lesiones gratis")²⁰.

Per poder exercir com a metge, el mes de maig de 1939 va haver de tornar-se a examinar de les assignatures que havia aprovat el 1936, durant la guerra, ja que no li van reconèixer el títol signat durant el període republicà; també va haver de tornar a col·legiar-se^{6,8}.

Navés va entrar a treballar a l'Hospital Clínic l'any 1939, a l'equip de Joan Puig-Sureda, que s'havia fet càrrec interinament de la càtedra de la Clínica Quirúrgica B, ja que Joaquim Trias s'havia hagut d'exiliar^{5,6}. Després del servei militar, va tornar a aquest hospital. Quan el 1943 arribà Pere Piulachs com a catedràtic, i sota el mestratge

de Santos Palazzi, Joan Navés va interessar-se cada vegada més per la medicina esportiva. Així, s'especialitzà en Cirurgia Ortopèdica i Traumatologia (obtingué el títol el 1949) i va ser pioner en l'aplicació d'aquesta especialitat a l'esport^{5,21}, centrant la seva atenció sobretot en la cirurgia del genoll. La seva tesi, presentada l'any 1945 a la Universidad Central de Madrid, portà per títol *Meniscos de la rodilla: estudio embriológico e histológico, lesiones y su tratamiento*²². El 1952 va fer una estada a París aprenent les darrers tècniques del moment⁵. Va romandre a l'Hospital Clínic fins l'any 1954; en aquells moments era cap del Dispensari de Traumatologia i Ortopèdia.

Navés fou sotsdirector de la Mutualitat de Futbolistes fins l'any 1948, al costat d'Emili Moragas; des de 1950 fou cap dels serveis de la Mutualidad General Deportiva a Catalunya i l'any 1960 vicepresident de la Federación Española de Medicina Deportiva^{10,23}. També fou fundador i director, l'any 1978, de l'Escola Catalana de Traumatologia de l'Esport^{4,6}.

Professionalment assolí un gran renom i molts èxits entre 1947 i 1957: fou el metge dels esportistes d'elit, operà futbolistes de tota Espanya i de l'estranger, i entre els seus pacients hi hagué gent molt important (com el marquès de Villaverde, gendre de Franco, a qui va intervenir el 1956 per una lesió al genoll); això va fer que fos molt conegut i també reconegut.

Des d'octubre de 1954, i durant 19 anys, va treballar a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, amb Josep Maria Vilardell⁶; allà, el 1965 va passar a ser cap del Departament de Cirurgia Osteoarticular.

Des de desembre de 1956, i fins a la seva jubilació, treballà a l'Institut Policlínic-Clínica Plató, on fou cap del Servei de Cirurgia Ortopèdica i Traumatologia⁵; en aquells moments aquesta clínica era la institució medicoquirúrgica privada de Barcelona més important.

Navés fou considerat un dels especialistes de genoll més importants de l'època; moltes de les seves publicacions tractaven d'aquesta articulació, una de les que pateixen més lesions fent esport. Un exemple de la seva dedicació és que l'any 1973, amb 30 anys d'exercici com a metge de l'esport, havia tractat ja 15.000 lesions futbolístiques (4.500 de turmell i 4.000 de genoll)²⁴.

També va ser metge del Palau Municipal d'Esports de Barcelona, de l'Hotel Puigmal de Núria i de la Federació Catalana d'Hoquei i Patinatge, a més d'haver estat cap del Servei de Cirurgia Ortopèdica i Tuberculosi Osteoarticular de l'Hospital de l'Esperit Sant de Santa Coloma de Gramenet⁵, metge de l'Associació de Premsa i metge de l'Ajuntament de Barcelona^{25,26}.

Va ser durant molts anys un dels traumatòlegs amb més prestigi d'Espanya. Una de les intervencions que més ressò va tenir fou l'operació que el març de 1982 va fer a Gala, l'esposa de Dalí, que havia patit una fractura de

fèmur als 87 anys⁵. També va intervenir molts esportistes que no eren futbolistes, així com ballarins del Gran Teatre del Liceu²⁷.

Joan Navés va publicar molts articles, algun ja durant la Guerra Civil, tant en revistes nacionals com internacionals, sobre temes variats. En són exemples els articles publicats a *Revista de Sanidad de Guerra* (“Inmovilización provisional: manera de doblar y colocar las férulas de Cramer [para la mayor comodidad posible del herido] en los diferentes casos de fracturas”, 1938²⁸), *Annals de Medicina* (“Osteosíntesis metálica en la cirugía de cadera”, 1960²⁹; “Tratamiento quirúrgico de la osteocondritis disecante de la rodilla”, 1965, que presentà a la sessió del 26 de gener de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques³⁰; “Tècnica de peroné pro-tibia”, 1985³¹), *Apuntes de Medicina Deportiva/Apunts. Medicina de l'Esport* (“La vacunación antitetánica en los deportistas”, 1965³²; “Lesiones de los deportistas escolares y juveniles”, 1966³³; “Luxación habitual del tendón cubital posterior”, 1973³⁴), *Archivos de Medicina del Deporte* (“Historia de la medicina del deporte en España”, 1986), *Revista Española de Reumatismo y Enfermedades Osteoarticulares* (“Sinovitis velloso-nodular pigmentada”, 1956; “Lesiones del ligamento cruzado posterior”, 1959; “Anormalidad de la clavícula”, 1961; “Lesiones traumáticas del cartilago articular de la rodilla”, 1977); *Acta Orthopaedica Belgica* (“Vingt cas d'arthroplastie du genou par implants partiels de Mac Keever et Mac Intosh”, 1973) o *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness* (“Results of the Bankart operation in recurrent dislocation of the shoulder in case of sportmen”, 1962).

També fou autor o coautor de diversos llibres, entre els quals *Medicina del deporte y accidentes deportivos* (amb pròleg de P. Piulachs, 1952), *La rodilla. Clínica y terapéutica de las afecciones médicas, quirúrgicas y traumáticas* (amb P. Rubiés, 1959; el pròleg el feu J. M. Vilardell i en va fer una ressenya J. Trueta a *The Journal of Bone and Joint Surgery*³⁵), *Orientación médico-deportiva en la edad escolar* (1966), *Traumatología de la rodilla* (amb J. Viñeta, A. Salvador i M. Puig, 1985) o *Traumatología del deporte* (amb A. Salvador i M. Puig, 1986). D'alguns se'n van fer reedicions.

Va dur a terme també una important tasca docent iniciada com a ajudant de classes pràctiques i metge de la secció d'Ortopèdia i Traumatologia a la Càtedra de Patologia Quirúrgica (Prof. Piulachs) des de 1942 a 1954⁵. En són exemples els cursos de Cirurgia Ortopèdica y Traumatología para Postgraduados (des de 1970³⁶), que va organitzar a la Clínica Plató, i els cursos que va dirigir a l'Escola Catalana de Traumatologia de l'Esport, des de 1980 a 1985^{5,6}, que foren un punt de trobada de tots els metges catalans interessats per la medicina de l'esport¹⁰. Participà també com a docent en molts altres cursos, com els que dirigia J. M. Vilaseca sobre diagnòstic radiològic de les malalties òssies o els cursos nacionals de medicina esportiva.

Va ser membre de societats científiques nacionals com la Sociedad Española de Cirugía Ortopédica y Traumatología, l'Asociación Española de Cirujanos o la Sociedad Española de Rodilla, de la qual fou el primer president quan es va fundar l'any 1981³⁷. També fou membre de diverses societats internacionals (Societat Internacional de Cirurgia Ortopèdica i Traumatologia, Federació Internacional de Medicina Esportiva, Societat Francesa d'Ortopèdia i Traumatologia, Societat Italiana d'Ortopèdia i Traumatologia, i Societat de Cirurgians de París)⁶. Fou membre d'honor de la Federación Española de Medicina del Deporte⁴ i l'any 1993 fou guardonat amb la medalla als Forjadors de la Història Esportiva de Catalunya, concedida per la Generalitat de Catalunya, en reconeixement a l'esforç, la dedicació i la contribució al llarg de la seva vida al progrés de l'esport català³⁸. Va rebre diversos homenatges en abandonar la pràctica mèdica⁵ i va ser condecorat per França (Grand Prix Humanitaire de France, 1978³⁹) i Itàlia (medalla com a metge pintor)²⁵.

Joan Navés va tenir molta activitat com a conferenciant i participà en moltes taules rodones, parlant tant de temes relacionats amb la medicina de l'esport com d'altres, entre els quals, per exemple, la medicina i la cirurgia durant la Guerra Civil⁴⁰. Va participar en molts congressos nacionals i també a l'estranger (a Itàlia, França, Àustria, Portugal, Luxemburg, Mèxic)⁵.

Com a esportista, a més del futbol, va practicar altres esports. Quan estudiava medicina va començar també la pràctica de l'atletisme, l'esquí i el rugbi⁸. Més endavant, s'aficionà al golf, per influència de la seva esposa, afició que va ser compartida per tota la família. Joan Navés va ser un dels fundadors del nou camp del Real Club de Golf El Prat, l'any 1954, i va participar sovint en tornejos i campionats d'aquest esport^{41,42}, que el portaren a competir fins i tot a l'estranger.

Joan Navés es va casar amb María Asunción Soler Carbonell l'any 1943. Van tenir quatre filles. Va morir a Barcelona el dia 1 de gener de 1997, als 82 anys^{6,25}.

Joan Navés, pintor

Joan Navés va mostrar sempre una vessant artística. Li agradava molt la música. Dels 12 als 15 anys estudià al Conservatori i tocava diversos instruments, com el violí o la mandolina; era també un bon intèrpret d'orgue^{8,21,41}. Però va ser en la seva afició al dibuix i la pintura —que va desenvolupar sobretot a partir de 1967 i va incrementar a partir de la seva jubilació— on va mostrar un especial talent, que el portà a presentar les seves obres en diverses exposicions amb èxit^{5,6,43}.

Segons explicava Ramon Balius^{10,21}, Joan Navés deia que ell sempre havia estat fonamentalment pintor i totes les altres activitats que havia fet, fins i tot la medicina, havien estat circumstancials. Recordava Navés

que, de molt petit, quan vivien a Sitges, havia assistit a unes classes de Santiago Rusiñol i que això li estimulà el desig de pintar.

Essent ja metge, els estius de 1941 i 1942 Navés va anar al Sanatori del Montseny, amb uns familiars, on va conèixer el paisatgista Vicenç Soler i Jorba, que era professor a l'Escola de Belles Arts d'Olot i que es convertiria en el seu mestre. Tot i que primerament alternava la pintura amb la medicina, deixà una mica de banda la primera, en ocupar-li tot el temps la segona. Aquesta situació canvià a partir de 1967; tornà a pintar força i viatjà sovint a París, en viatges més artístics que no pas científics, i estudià els impressionistes (va reproduir més de tres-cents obres de Cézanne, Monet, Gauguin, van Gogh i altres).

Quan l'any 1988 va deixar d'exercir com a metge, es va dedicar totalment a la pintura; va transformar el seu despatx de Barcelona en un estudi i en tenia un altre a Sitges. Alternava pintura i golf²¹; per això, entre les seves obres trobem nombrosos olis la temàtica dels quals són clubs i camps de golf, tant catalans com d'indrets d'Espanya i de l'estranger⁴¹. Les seves obres són plenes de llum, amb arrels impressionistes; els seus paisatges favorits foren escenes marítimes assolellades de Sitges, Cadaqués i S'Agaró.

Balius¹⁰, l'any 1988, acabava un article dedicat a Joan Navés dient: “[...] totes les manifestacions intel·lectuals d'en Joan Navés s'han expressat a través d'unes mans de qualitats inversemblants. Unes mans que han tingut força i seguretat per fer de porter de futbol, seguretat i precisió per fer cirurgia, precisió i sensibilitat per ser pintor i sensibilitat i agilitat per fer música”.

La prova de Navés

Són moltes les proves que es fan servir en l'exploració dels meniscs. N'hi ha que estan destinades a provocar dolor (són els anomenats signes funcionals) i d'altres que provoquen un cruixit o un ressalt meniscal (signes mecànics). Entre els signes funcionals més emprats trobem els signes de Steinmann I i II, el signe de Böhler o el de Bragard. Entre els mecànics hi ha el test de MacMurray, el d'Apley i el de Payr, així com el signe del salt de Finochietto, el signe del popliti i la maniobra combinada de Cabot⁴⁴ (als dos últims, epònims de Joaquim Cabot i Boix, vam dedicar un article en aquesta sèrie fa poc³).

Hi ha una altra prova que indica una lesió del menisc extern, que es coneix com a “prova, signe o maniobra de Navés”^{1,2,45,46}. El mateix Navés explica com s'ha de fer: “Colocado el enfermo sentado y la extremidad lesionada flexionada de forma que el talón descansa en el tercio inferior del muslo sano (flexión y varo), se coge con una mano la garganta del pie del lado lesionado y, con la otra mano, se presiona con el pulgar en la interlínea externa que queda muy abierta. Imprimiendo con la mano que

coge la garganta del pie movimientos de flexoextensión y, al mismo tiempo, posición valga a vara (en abanico) a la pierna, con el pulgar de la mano opuesta se nota la propulsión y desaparición del menisco externo de la interlínea (baile meniscal externo). El enfermo percibe un dolor vivo con esta maniobra a la vez que el pulgar explorador puede percibir sensación de resaltes que no existe en el lado sano. Tiene gran valor como signo de rotura, cuando es positivo en los casos antiguos de rotura del menisco externo⁴⁶ (Figura 3).

Alguns autors¹ fan sinònimes la prova de Navés i l'anomenada prova de l'hiat popliti. Portabella², però, diferencia les dues proves. Explica que són de gran valor en l'exploració del menisc extern i fa servir les denominacions: “síndrome de l'hiat popliti descrit per Cabot” i “signe de Navés”. La síndrome de l'hiat popliti, descrita per Cabot el 1955⁴⁷, deriva de la maniobra de Moragas^{3,48}; quan el menisc extern pateix una lesió, la pertorbació mecànica que provoca a la zona de menor resistència de l'hiat popliti determina una sèrie de canvis amb tendència a la degeneració quística. Aquests canvis tenen una simptomatologia pròpia (“simptomatologia a la qual nosaltres anomenem síndrome de l'hiat popliti”⁴⁷); aquesta síndrome es caracteritza per dolor irradiat a la zona poplítica i al llarg del panxell, hipersensibilitat dolorosa a la pressió en el punt de la línia articular situat exactament davant del lligament extern, i signe del popliti (vegeu més informació a l'article dedicat als epònims de Cabot en aquesta mateixa revista³).

Revisant la bibliografia hem trobat el que potser va ser un altre epònim de Joan Navés, la “placa de Navés” o “placa dirigida de Navés”²⁹, una placa emprada en l'osteosíntesi metàl·lica de les fractures de trocànter. Se'n fa esment diverses vegades en la publicació de la sessió del 24 de març de 1960 de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques corresponent a cirurgia ortopèdica i traumatologia, que portà per títol “Osteosíntesi metàl·lica en la cirurgia de la cadera”; el primer autor del treball és Pere Rubies Trias i Navés nés un dels coautors²⁹. Quan s'esmenten les tècniques d'osteosíntesi metàl·liques que han emprat en el tractament de les fractures inter i pertrocantèrees, es parla de l'ús de filferros i

FIGURA 3. Prova o signe de Navés. Il·lustració inclosa a la seva obra *Traumatología de la rodilla*⁴⁶ (1985)

cargols, de les plaques de Moore i Neufeld, dels claus-placa de Jewet, Hernández Ros i Mac Laughlin i de les plaques dirigides de Navés. D'aquestes es destaca: "La intervenció es més ràpida y simple, mejorando mucho los resultados de las anteriores. Fueron intervenidos 52 fracturados por este procedimiento. Empezamos a usarlo en 1957 y lo seguimos practicando". Més endavant es fa referència a la mortalitat dels 158 pacients operats: mentre que ha estat del 31% en els pacients en els quals s'han usat filferros i cargols, i del 29% en els quals s'ha fet servir la placa de Moore, la mortalitat amb la placa de Navés ha estat del 15% i amb els claus-placa del 13%. Quant al fracàs dels diferents procediments, l'ordre és el mateix que en la mortalitat: filferros i cargols, 31%; placa de Moore, 24%; placa de Navés, 24% i claus-placa, 9%. La placa de Navés destaca en els percentatges de curació, amb el 61% dels casos, molt superior als filferros i cargols (30%) i a la placa de Moore (47%), però inferior als claus-placa (78%). Dissortadament no hem trobat més informació sobre quina va ser la història d'aquesta placa que portava el nom de Navés.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- León Garrigosa A. Monografía de exploración de la rodilla. Valencia: MK8 Global Solutions; 2018. p. 45-6.
- Portabella García F. Diagnóstico de las lesiones meniscales. I. Diagnóstico clínico. *Avances Traum.* 2004;34(2):144-51. És una reedició de l'article publicat a la mateixa revista l'any 1973 en el número 3 del volum 3.
- Baños JE, Guardiola E. Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Joaquim Cabot i Boix. *Annals de Medicina.* 2024;107(3):110-4. Consultable a: https://annals.academia.cat/view_document.php?tpd=2&i=19546. Accés el 3 de gener de 2025.
- Joan Navés Janer. *Enciclopèdia.cat*. <https://www.encyclopedia.cat/esportpedia/joan-naves-janer>. Accés el 30 de desembre de 2024.
- De Fuentes-Sagaz M, González Casanova JC. Historia de la ortopedia, la reumatología y la traumatología al Hospital Plató. Barcelona: Hospital Plató; 2016. p. 135-76.
- De Fuentes Sagaz M. Joan Navés i Janer. Galeria de Metges Catalans. <https://www.galeriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=FGF>. Accés el 28 de desembre de 2024.
- De ensenyanza nacional. Informació local. Del rectorado. La Vanguardia, 6 de març de 1930. p. 14.
- De Fuentes Sagaz M, González Casanova JC. El doctor Joan Navés i Janer (1914-1997) i la guerra civil espanyola. *Gimbernat.* 2010;53(*):171-7.
- Vida docente. Escuela Normal del Magisterio Primario de Barcelona. La Vanguardia, 7 de març de 1933. p. 13.
- Balius i Juli R. Joan Navés. "Pintor". *Apunts. Medicina de l'Esport.* 1988;25:113-6.
- Personajes. Juan Navés, fútbol y medicina deportiva. *El Noticiero Universal*, 3 d'agost de 1984. p. 28.
- Secció oficial. Extracte de les sessions. Acta núm. 435. *Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya.* 1937;18:146.
- Secció oficial del Col·legi Oficial de Metges de Catalunya. Consell general: extracte de sessions. Acta núm. 37. *Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya.* 1937;18:177.
- Hervás i Puyal C, Alemany i Nadal S, Francés i San Martín L. De l'aula al front: les memòries de guerra i exili del metge Àngel Latorre Rios (1936-1939). *Gimbernat.* 2012;58(*):203-22.
- Vives M. Deportistas en el frente. Con Juan Navés, en las avanzadas de Huesca. *El Mundo Deportivo.* 26 de novembre de 1936;31(5190):1.
- Rotllan i Verdguer A. Aspectes històrics de l'evolució sanitària al monestir santuari de Montserrat (segles XIX i XX). *Gimbernat.* 2008;49(*):177-98.
- Rotllan i Planell A. Mortalitat i salut pública a Manresa durant la guerra civil (1936-1939). *Gimbernat.* 2014;61(*):189-202.
- Sant i Figueras F. Crònica de la traumatologia a Manresa. *Gimbernat.* 2015;63(*):103-98.
- Corcuera JI. Las otras víctimas de la Guerra Civil (2). Cuadernos de Fútbol. 2019 març;107. Consultable a: <https://www.cuadernosdefutbol.com/2019/03/las-otras-victimas-de-la-guerra-civil-2/> Accés el 30 de desembre de 2024.
- Calvo JA. Navés: el doctor-futbolista. Durante 36 años ha prestado sus servicios médicos al Español. *Mundo Deportivo*, 16 de novembre de 1972. p. 32.
- Balius i Juli R. Un pintor llamado Joan Navés. *Archivos de Medicina del Deporte.* 2009;26(134):460-1.
- Navés Janer J. Meniscos de la rodilla: estudio embriológico e histológico: lesiones y su tratamiento. Tesi doctoral. Madrid: Facultad de Medicina. Universidad Central; 1945.
- Acuerdos de la Delegación Nacional de Educación Física y Deportes. La Vanguardia Española, 30 de novembre de 1960. p. 41.
- Lorén JA. En 30 años de ejercicio... El Dr. Navés ha tratado 15.000 lesiones futbolísticas. *El Noticiero Universal.* 21 de març de 1973;85(26994):21.
- Necrológicas. Don Juan Navés Janer. La Vanguardia, 1 de gener de 1997. p. 24.
- Régimen interior y relaciones públicas. Central. *Gaceta Municipal de Barcelona.* 20 de maig de 1967;54(14):335.
- Intervención quirúrgica. *El Noticiero Universal.* 21 de juny de 1973;85(27072):20.
- Navés J. Inmovilización provisional. Manera de doblar y colocar las férulas de Cramer (para mayor comodidad posible del herido) en los diferentes casos de fracturas. *Revista de Sanidad de Guerra.* 1938;2(11-12):177-81.
- Rubíes Trías P, Ribas Isern E, Navés Janer J, Roca Bernat J, Pla Majó B, Marco Clemente C et al. Osteosíntesis metálica en la cirugía de la cadera. *Annals de Medicina.* 1960;46(11):284-97.
- Navés Janer J. Tratamiento quirúrgico de la osteocondritis disecante de la rodilla. *Annals de Medicina.* 1965;51(7):279-82.
- Navés J, Salvador A. Técnica de peroné pro-tibia. *Annals de Medicina.* 1985;71(2):35-6.
- Navés Janer J, Altisench Puigmartí A. La vacunación antitetánica en los deportistas. *Apunts. Medicina de l'Esport.* 1965;2(6):107-13.
- Navés J, Altisench A. Lesiones de los deportistas escolares y juveniles. *Apunts. Medicina de l'Esport.* 1966;3(11):161-4.
- Navés Janer J. Luxación habitual del tendón del cubital posterior. *Apunts. Medicina de l'Esport.* 1973;10(38):121-2.
- Trueta J. La rodilla. Clínica y terapéutica de las afecciones médicas, quirúrgicas y traumáticas (The knee. A clinical description and treatment of its medical, surgical and traumatic conditions). By J. Navés and P. Rubíes. Pp. 552, with 333 figures. 1959. Barcelona: Editorial Científico-Médica. *J Bone Joint Surg Br.* 1961;43-B(1):212.
- El I Curso de Cirugía Ortopédica y Traumatología para postgraduados. La Vanguardia Española, 3 de febrer de 1970. p. 28.
- Sociedad Española de la Rodilla SEROD. <https://serod.org/sociedad/la-sociedad/>. Accés el 30 de desembre de 2024.
- Ordre de 6 d'octubre de 1993, de concessió de medalles commemoratives als forjadors de la història esportiva de Catalunya, 4ª edició. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya.* 15 d'octubre de 1993;(1809):6820.
- Reunión de Le Grand Prix humanitaire de France. La Vanguardia, 25 de maig de 1978. p. 26.
- Vallribera i Puig P. La Societat Catalana d'Història de la Medicina. *Gimbernat.* 1995;24:31-56.
- Anònim. Joan Navés Janer. *RCGP.* 2022;(58):50-2.
- Noticias breves. Golf. *El Noticiero Universal.* 12 d'abril de 1978;90(28451):22.
- Arte y medicina. *El Noticiero Universal.* 23 de gener de 1973;85(26946):32.
- Granero Xiberta J. Manual de exploración física del aparato locomotor. Madrid: Medical & Marketing Communications; 2011. p. 115-9.
- Aguilera Vicario JM. Comentario al artículo de Nuestros Clásicos "Diagnóstico de las lesiones meniscales". *Avances Traum.* 2004;34(2):152.
- Navés Janer J (Viñeta J, Salvador A, Puig M, col·ls.). Traumatología de la rodilla. Barcelona: Salvat Editores S. A.; 1985. p. 106-7.
- Cabot JR. Diagnóstico práctico de las lesiones de los meniscos de las rodillas. *Ann Med Acad Ciencias Med Barc.* 1961;47(3):240-51.
- Baños JE, Guardiola E. Eponímia mèdica catalana. La maniobra de Moragas i altres epònims. *Annals de Medicina.* 2024;107(4):177-80. Consultable a: https://annals.academia.cat/view_document.php?tpd=2&i=19593. Accés el 3 de gener de 2025.